

Міграційні процеси та інтегральний розвиток людини в світлі дискурсу інститутів громадянського суспільства

Проаналізовано основні соціально-економічні тенденції розвитку міграційних процесів, окреслено зміст основних офіційних документів з питань явища міграції та мігрантів з точки зору інтегрального розвитку людини та економіки спільності.

Ключові слова: міграція, мігрант, інститут, розвиток, офіційний документ.

Постановка проблеми. Сучасний стан суспільно-економічного прогресу на рубежі століть беззаперечно детермінується умовами та наслідками глобалізації, що проявляється у формі міжнародної інтеграції капіталу, соціальних інновацій, інтелектуального потенціалу тощо. Глобалізація, як особлива форма інтеграції суспільних, економічних, політичних, інформаційних потоків та процесів, у особливий спосіб проявляє свій вплив на розвиток міжнародних відносин у формі міграції, зокрема трудової. На даний час від регулювання міграційних процесів залежать не лише такі макрорівневі характеристики, як темпи соціально-економічного розвитку, зростання рівня життя населення, покращення демографічної ситуації та соціального клімату, але і значно глибші детермінанти, як от дотримання вимог національної безпеки країн та забезпечення можливостей інтегрального розвитку людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуалізація наукових пошуків та досліджень з питань глобалізаційних викликів та міграції знайшла своє відображення у працях таких науковців, як А. Гальчинський, В. Вергун, І. Василенко, С. Гринкевич, І. Лукінов, Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Мокій, У. Садова, Л. Семів, Л. Шевчук та ін. Однак у наукових роботах, що досліджують процеси міграції, на нашу думку, недостатньо уваги приділено питанням розгляду останніх з позиції інтегрального розвитку людини та її бачення з позиції інституту Церкви. Таким чином, метою даної статті є огляд основоположних соціально-економічних трендів, що сприяють зростанню міграційних потоків, виокремлення основних позитивних та негативних сторін цих процесів та окреслення змісту основних офіційних документів Католицької Церкви щодо бачення ключових питань явища міграції та мігрантів.

© О. В. Кушнірецька, 2013.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що серед факторів, які сприяють зростанню міграційних потоків є, насамперед, зміни демографічної та працересурсної сфери промислово розвинених країн, з однієї сторони, та зростаюче безробіття і вразливість до світових економічних коливань менш розвинених країн, з іншої.

Покращення світових соціально-економічних показників впродовж останніх років та пов'язане із цим оптимістичне бачення перспектив світового розвитку не відображається повноцінно у позитивних прогнозах щодо подолання проблем безробіття, а отже, і покращення міграційних очікувань. Так, на думку експертів, рівень безробіття зберігатиме тенденцію до зростання у цілому світі та на кінець 2013 р. складе більш, ніж 202 млн. осіб (з перспективою зростання ще на 3 мільйони у 2014 році) [9, с. 13]. Для забезпечення стійкого зростання та утримання соціальної рівноваги у світі необхідно впродовж наступного десятиліття створити понад 600 млн. продуктивних робочих місць, при чому все одно залишиться 900 млн. працівників (в основному в країнах, що розвиваються), які житимуть разом зі своїми сім'ями за межею бідності з бюджетом нижче 2 дол. США на день [8, с. 10].

Особливо вражаючими є прогнози та актуальні світові тенденції щодо зайнятості найбільш вразливих до економічних зрушень категорій громадян – молоді. За підрахунками Міжнародної організації праці, у 2011 р. 74,8 млн. молодих людей у віці 15-24 років були безробітними, що на 4 млн. більше, ніж у 2007 р. Рівнозначно, глобальний рівень безробіття серед молоді, на рівні 12,7%, залишається вищим, ніж аналогічний показник у докризовий період та збільшиться до 2017 року до 12,9%. Загалом у цілому світі молодь має втричі більшу ймовірність бути безробітною, ніж старше покоління. Зростання періоду незайнятості серед молоді в складних посткризових соціально-економічних умовах більшості країн поєднується із зниженням мотивації молодого покоління до подальших пошуків роботи. За приблизними оцінками, 6,4 млн. молодих людей втратили надію знайти роботу і «випали» з ринку праці в цілому. Очевидно, такі тенденції сприяють зростанню міграційних очікувань та загалом пожвавлюють світові міграційні потоки.

Два останніх десятиліття для України також минули у стані активної міграційної активності. Так, за підрахунками Міжнародної організації з міграції, станом на вересень 2011 р. сукупна кількість емігрантів (вихідців з України за переписами населення зарубіжних країн, де вони проживають) сягнула 6,5 млн. осіб, що склало 14,4% від сукупної чисельності населення країни [11]. Основними країнами – реципієнтами українських трудових

мігрантів є Російська Федерація, Німеччина, США, Італія, Іспанія, Чеська Республіка тощо. Актуальну та перспективно високу міграційну активність України на фоні розгортання масштабів глобалізації та інтеграції світових економік слід, безперечно, пов'язувати не лише із процесами зміни демографічної карти країни, але і з суттєвими змінами фінансового, соціального, працересурсного характеру.

Якщо розглядати працересурсна сферу як основу забезпечення можливостей самореалізації людини, її гідного життя та розвитку, то вплив міграції на розвиток останньої характеризується як позитивними, так і негативними визначниками. Зокрема, серед позитивних явищ впливу трудової міграції на розвиток трудового потенціалу, науковцями виділяються такі, як зменшення рівнів зареєстрованого (прихованого) безробіття та обмін досвідом, зростання емоційної складової задоволеності життям, обмін релігійними, мистецькими, науковими, політичними ідеями, відкриття нових культур, набуття нових професійно-кваліфікаційних характеристик трудовими мігрантами, зростання їх мовних та комунікаційних навиків тощо [1, с. 162; 4, с. 401; 2, с. 8]. Поруч із позитивними впливами, спостерігаються й негативні явища, що проявляються як на макро-, так і на мікрорівнях. Зокрема, у країні-реципієнті трудових мігрантів значною мірою зростає соціальна напруга внаслідок негативних очікувань резидентів щодо ризику втрати місця праці та зниження рівня оплати праці внаслідок припливу дешевшої робочої сили; зростає частота та абсолютні показники девіантної соціалізації (організована злочинність, проституція, наркоманія, торгівля людьми, міжетнічна та расова нетерпимість, сегрегація життєвого простору); зазнають трансформації національні ринки праці та нерухомості. Очевидно найболючіші впливи явища трудової міграції проявляються на індивідуальному рівні кожного конкретного мігранта. Насамперед, невідповідність між рівнем кваліфікації та виконуваної праці трудовими мігрантами сприяє втраті професійного досвіду, зростанню психологічної напруги та депресивності, а довготривала розлука з рідними веде не лише до появи таких феноменів, як «соціальне утриманство» та «соціальне сирітство», але й до зміни системи сімейних цінностей та соціальної етики поколінь.

Не зважаючи на увесь спектр позитивних та негативних явищ і проявів трудової міграції, останню, на нашу думку, слід розглядати як беззаперечний об'єктивний факт сучасної реальності, а наукова дискусія щодо питань перспектив розвитку процесів трудової міграції потребує пошуків наукових пошуків з позиції розгляду людини – трудового мігранта не лише як соціального (економічного) інституту, а насамперед,

духовного феномену. Саме розгляд трудового мігранта, як особи духовної, криє у собі незбагнений досвід та розуміння перспектив того, як надалі повинні розвиватися міграційні процеси через призму інтегрального розвитку людини та економіки сопричастя співпричетності.

Першочерговим етапом дослідження міграційних процесів у даному ракурсі, на нашу думку, має стати висвітлення основоположних засад організаційного супроводу та філософсько-богословського бачення міграційного феномену з позиції інституту Церкви (а саме, розгляд основних документів та організаційних структур, що опікуються питаннями міграції). У даному дослідженні під інститутом Церкви ми розуміємо позицію Католицької Церкви, хоча, очевидно, й Церкви інших конфесій активно долучаються до обґрунтування своєї пасторальної відповіді на виклики сучасних міграційних процесів.

У сучасному католицькому світі найвищим церковним органом, що опікується мігрантами та питаннями ідейного трактування викликів та перспектив сучасного міграційного руху є Папська Рада душпастирства Мігрантів і Подорожніх (*Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti*), утворена Папою Іваном Павлом II Апостольською Конституцією «*Pastor Bonus*» (Добрий Пастир) у 1988 р. Головним завданням Ради, яка є «інструментом в руках Папи» – забезпечувати у всіх помісних Церквах якісну духовну опіку для категорії осіб, які з причин надзвичайних ситуацій не можуть належати до нормальних парохіяльних спільнот [6].

Іншим компетентним церковним органом душпастирства мігрантів-католиків є Конгрегація Східних Церков (*Congregazione per le Chiese Orientali*), що у своїй компетенції покликана дбати про те, щоб католики східного обряду (вірні, що перебувають поза територією Церкви свого права) мали всі умови для розвитку та поглиблення власних духовних потреб та церковних традицій.

Практична діяльність компетентних церковних структур Католицької Церкви в площині міграційної проблематики супроводжується виданням низки взаємопов'язаних регуляторних та рекомендаційних документів, а саме, постанов, енциклік, інструкцій, звернень, листів тощо. Як зазначає Єрм. Ю. Бойко [3, с. 194], у сучасній католицькій еклезиології можна виділити чотири основних напрямки служіння Церкви стосовно міграційного руху, в яких вона бачить потребу своєї присутності: служіння емігрантам через гостинність та опіку над ними; служіння емігрантам через сповнення місії «адвоката»; емігранти і екуменічний та міжрелігійний діалог; служіння емігрантам через пасторальну і місійну діяльність.

Саме такі акценти є ключовими у документах Церкви з міграційної проблематики.

Фундаментальними документами Католицької Церкви, що висвітлюють основоположні засади бачення явища міграції та форми відповіді Церкви на виклики сучасної міграційної дійсності є, окрім постанов ІІ Ватиканського Собору, Апостольська Конституція Папи Пія XII «*Exsul Familia*» (Вихід Родини) 1952 р. та Інструкція Папської Ради душпастирства Мігрантів і Подорожніх «*Erga migrantes caritas Christi*» (Любов Христа до мігрантів) 2004 р. Зокрема, Апостольська Конституція Папи Пія XII «*Exsul Familia*» (Вихід Родини) 1952 р. містить великий історичний екскурс, що представляє різні пасторальні кроки Римських Архиєреїв, до яких вони вдавалися, щоб вирішити проблему міграційного руху, а також подає організаційні ініціативи щодо заснування інституцій у справах душпастирства мігрантів [13].

Інструкція Папської Ради душпастирства Мігрантів і Подорожніх «*Erga migrantes caritas Christi*» (Любов Христа до мігрантів) 2004 р. зазначає, що міграційна дійсність є визначальною рисою сьогочасної загальнолюдської спільноти та «становить щораз, то більш відчутну комплексну проблему, з соціальної, культурної, політичної, релігійної, економічної та пасторальної точок зору» [15]. Усвідомлюючи актуальні виклики сучасного міграційного руху, документ ставить за ціль «стати гідною відповіддю Церкви на нові пасторальні потреби мігрантів, щоби могли допровадити їх, у свою чергу, до перетворення їхнього міграційного досвіду в можливість не лише власного зростання в християнському житті, але нової євангелізації та здійснення місійної діяльності». Розглядаючи феномен міграції з етичної точки зору, Інструкція наголошує на необхідності формування нового міжнародного економічного порядку (п.8), що сприятиме зменшенню розмірів та призупинення динаміки міграційних процесів, а також необхідності більш ревного служіння, спрямованого на реалізацію освітніх та пасторальних систем, з огляду на потребу формування нового світобачення відкритості до потреб цілого світу.

Цікавим, на нашу думку, є факт того, що Інструкція «*Erga migrantes caritas Christi*», розглядаючи феномен міграції, позиціонує останню не лише з точки зору її міжнародної «природи», але не минає увагою й питання внутрішньої міграції (п.10), що особливо актуалізувались в останні десятиріччя внаслідок посилення у світі урбаністичних тенденцій, продиктованих глобалізацією. Чи то «добровільна» внутрішня міграція людей (з сільської місцевості у великі міста), чи «вимушена» міграція в межах країни (продиктована потребами втечі від насильства, тероризму і т.

п.) – внутрішня міграція, як особливий вид людської мобільності, формує нові виклики та можливості розвитку. У документі, зокрема, акцентується увага на наступних явищах внутрішньої міграційної активності населення:

- швидке та невпорядковане зростання урбаністичних центрів (міст), які не підготовлені до прийняття великих мас людей, супроводжується формуванням численних передмість, умови життя в яких, з соціальної та моральної точки зору, є злиденними;
- вимушена осілість мігрантів у середовищах, що істотно відрізняються від місця їх походження, створює значні труднощі та небезпеки соціального «виключення» (відриву від батьківського коріння), що містить у собі вагомі ризики та небезпеки щодо плекання та збереження релігійних та культурних традицій.

З метою вирішення ключових проблемних явищ сучасної міграції, Інструкція закликає (п. 71), посеред іншого, також до поглибленого наукового вивчення різних аспектів явища міграційних процесів, з огляду на «конкретну користь, яку це могло би принести для ведення душпастирства у середовищі мігрантів» [15].

Окремі положення щодо розуміння та врегулювання конкретних аспектів міграційної практики містяться також у інших суміжних документах Католицької Церкви. Так, в Енцикліці Вселенського Архієрея Папи Павла VI «*Populorum progressio*» (Розвиток народів) 1967 р. знаходимо заклик доброзичливого прийняття робітників – емігрантів, що «часто живуть у нелюдських умовах і змушені обмежувати свої видатки із заробітку, для того, щоб надіслати допомогу своїм родинам, які залишилися на батьківщині у бідності (п. 69) [12].

У пост-синодальному Апостольському зверненні «*Ecclesia in Europa*» (Церква в Європі) 2003 р. (п. 100 – п. 103) [7] Папа Іван Павло II закликає до плекання культури гостинності в контексті актуалізації міграційного феномену, що «стимулює все європейське суспільство і його інституції до пошуку справедливого порядку та форм співжиття у стані поваги до усіх та законності в процесі можливої інтеграції», що передбачає спонукання та активізацію діяльності у напрямку:

- реалізації більш справедливого міжнародного економічного порядку (здатному сприяти автентичному розвитку усіх народів та країн);
- плекання розумної опіки та гостинності (продиктованих баченням універсальності природи спільного блага та феномену глобалізації, що закликає до відкритості та обміну на основі солідарної участі усіх у виробництві та обміні благами, на противагу вкоріненому баченню останньої як джерела відчуження та маргіналізації);

- зростання «зрілої» культури опіки (що вимагає, з однієї сторони, визнання основних фундаментальних прав мігранта, а з іншої, відповідальності державних інституцій у здійсненні повноважень щодо контролю міграційних потоків з врахуванням вимог спільного блага та, при необхідності, недопущення зловживань);
- виявлення можливих форм правдивої інтеграції законно прийнятих іммігрантів в соціо – культурному просторі різних європейських націй (що дозволить у мирному співіснуванні та взаємному обміні внутрішніми багатствами, на основі плекання культурної спадщини кожної нації, побудувати Європу як спільний дім, де кожен буде прийнятий, не піддаватиметься дискримінації та трактуватиметься як відповідальний член однієї великої родини);
- створення та вдосконалення існуючих форм пасторального служіння та опіки над мігрантами та біженцями (з метою заклику до поваги їх гідності, свободи та сприяння інтеграції);
- відстоювання прав пригноблених та маргіналізованих (на основі звернень до політичної влади різних держав та керівників європейських інституцій щодо надання статусу біженця особам, що покинули свою країну походження через загрозу своєму існуванню, сприяння поверненню їх на батьківщину, а також створення умов для поваги гідності усіх іммігрантів та захисту їх основних прав).

Будучи одним із ключових суспільних явищ останніх десятиліть, міграція та її осмислення знайшли своє відображення у висвітленні основних положень сучасної соціальної доктрини Церкви. У збірному документі «Dottrina sociale della Chiesa» Папської ради «Справедливість і Мир» наголошується на тому, що «імміграція може бути радше джерелом, ніж перешкодою для розвитку» (п. 297) [14]. Мотивовані пошуком кращої долі, мігранти з бідніших країн, по відношенню до держав – реципієнтів, насправді не несуть значної загрози високому рівню добробуту останніх, оскільки, здебільшого, заповнюють ніші ринку праці у тих сферах та регіонах, у яких не спостерігається надмірного попиту зі сторони внутрішнього трудового потенціалу на виконувани види робіт через їх низьку вартісну чи соціальну привабливість. Як зазначається у документі, «регулювання імміграційних процесів за критеріями справедливості і рівноваги є однією з необхідних умов для забезпечення такої інтеграції іммігрантів у суспільство, яка відповідає вимогам людської гідності» [14]. У відповідності до згаданого документа реалізація міграційної регуляторної практики, з точки зору дотримання основних прав людини-мігранта та пошани її гідності, має базуватись на таких принципах, як:

- недопущення експлуатації іноземних робітників та позбавлення їх прав, що мають громадяни країни – реципієнта;
- сприяння інтеграції іммігранта з його родиною у суспільне життя;
- дотримання та сприяння реалізації права на об'єднання родини;
- збільшення можливостей працевлаштування у країнах походження.

Розмірковуючи над питаннями інтегрального людського розвитку, Вселенський Архієрей Венедикт XVI в Енцикліці «*Caritas in Veritate*» (Любов у правді) 2009 р. закликає звернути особливу увагу на явище міграції, що у сучасних умовах є «соціальним феноменом епохального характеру та вимагає сильної та далекоглядної політики міжнародної співпраці» (п. 62). Як зазначає Венедикт XVI, «розвиток народів залежить, насамперед, від визнання себе самих єдиною родиною, яка співпрацює у справжній спільності та складається із суб'єктів, що не просто лише живуть один біля одного» (п. 53) [5]. Політика міжнародної співпраці у вирішенні актуальних запитів міграційних процесів, згідно згаданого вище документа, повинна:

- брати свій початок у тісній співпраці між країнами – походження мігрантів і країнами їх прибуття;
- супроводжуватися відповідними міжнародними рішеннями, що здатні гармонізувати різні законодавчі норми з метою забезпечення потреб та гарантування прав мігрантів та їхніх сімей, а також, суспільства, в яке вони прагнуть інтегруватися;
- усвідомлювати, що іноземці, не зважаючи на труднощі інтеграції, своєю працею роблять значний внесок в економічний розвиток країни-реципієнта та країни свого походження завдяки фінансовим переказам;
- унеможлилювати практику трактування працівника-мігранта, як фактора виробництва, а спонукати до розгляду кожного мігранта в якості людської особи, яка як така, має непорушні фундаментальні права, що їх повинні поважати усі і у будь-якій ситуації.

Особливою формою вияву практичної зацікавленості Католицької Церкви міграційною проблематикою є щорічне святкування Всесвітнього Дня (Тижня) мігранта і біженця та розгляд цієї специфічної тематики у спеціальному щорічному Посланні Вселенських Архієреїв. Встановлений у 1914 році, Всесвітній день мігранта та біженця 19 січня 2014 р. відзначатиметься вже всоте. Підтримуючи традицію Церкви та своїх попередників, у цьогорічному посланні «*Migranti e rifugiati: verso un mondo migliore*» (Мігранти та біженці – на шляху до кращого світу), з нагоди Всесвітнього Дня мігранта та біженця, Папа Франциск

наголошує на необхідності впровадження нового, чесного та дієвого підходу на шляху подолання сучасних викликів міграції, починаючи «від міжнародної співпраці та духа глибокої солідарності й співчуття» [10]. «Світ, – зазначено у Посланні, – може покращитися лише тоді, коли першочергову увагу звернено на людину, коли розвиток людини є інтегральним, враховуючи усі виміри, включаючи також і духовний, коли існує здатність перейти від культури пересудів та страху до культури зустрічі й гостинності» [10].

Висновки. У сучасних умовах загострення кризових явищ у світовій економічній системі, впорядкування міграційних потоків слід пов'язувати не лише з діями законодавчого та договірної характеру на рівні міжнародного діалогу, а, насамперед, з позитивними очікуваннями та практичною діяльністю щодо створення можливостей та гідних умов праці в національних економічних системах. Причому, критерієм оптимальності цих дій державних інституцій на шляху побудови відповідального громадянського суспільства, на нашу думку, мають стати не лише макроекономічні (фінансові) визначники, а, передусім, визначники якості реальних та потенційних умов (можливостей) щодо інтегрального розвитку кожної особистості. Підсумовуючи вищесказане, наведемо влучні слова Папи Франциска [10]: «Не критерії ефективності, продуктивності, суспільного стану, етнічної чи релігійної приналежності лежать в основі гідності особи. Нею є факт сотворення кожного на Божий образ і Божу подобу. Ось чому мігрант не є лише проблемою, яку слід розв'язати, але ближнім, якого слід приймати, поважати і любити».

Список використаних джерел

1. Гринкевич С. С. Вплив міграції на розвиток трудового потенціалу в умовах євроінтеграційних процесів / С. Гринкевич, І. Постна // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.15. – 360 с.
2. Земба М. Інтегрований підхід до питання міграції / М. Земба. – Люблін : Вид-во Люблінського католицького ун-ту, 2008. – 125 с.
3. Марков І. На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції (країни Європейського Союзу та Російська Федерація) / І. Марков, ерм. Ю. Бойко та ін. ; за ред. І. Маркова. – Львів, 2009. – 248 с.
4. Пустовар Н. Міграція – щасливий погляд на життя / Н. Пустовар, І. Лапшина // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-тех. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.6. – 404 с.
5. Benedetto XVI. Lettera Enciclica «Caritas in Veritate», 2009. – Режим доступу : <http://www.vatican.va>.

6. Giovanni Paolo II. Costituzione Apostolica «Pastor Bonus», 1988. – Режим доступу: <http://www.vatican.va>
7. Giovanni Paolo II. Esortazione Apostolica post-sinodale «Ecclesia in Europa», 2003. – Режим доступу: <http://www.vatican.va>
8. Global employment trends 2012: Preventing a deep job crisis / International Labour Office. Geneva: ILO. – 121 p.
9. Global employment trends 2013: Recovering from a second jobs dip / International Labour Office. Geneva: ILO. – 239 p.
10. Messaggio del Santo Padre Francesco per la Giornata mondiale del Migrante e del Rifugiato, 2014. «Migranti e rifugiati: verso un mondo migliore» 5 agosto 2013. – Режим доступу : <http://www.vatican.va>.
11. Migration in Ukraine. Facts & Figures. September 2011 / International organization for migration. Mission in Ukraine. – Режим доступу : <http://iom.org.ua>.
12. Paolo PP. VI. Lettera Enciclica. «Populorum progressio», 1967. – Режим доступу : <http://www.vatican.va>.
13. Pius PP. XII. Constitutio Apostolica «Exsul familia», 1952. – Режим доступу : <http://www.vatican.va>.
14. Pontificio Consiglio della Giustizia e della Pace. «Compendio della Dottrina sociale della Chiesa», 2004. – Режим доступу : <http://www.vatican.va>.
15. Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti. Istruzione. «Erga migrantes caritas Christi», 2004. – Режим доступу: <http://www.vatican.va>.

Кушнирєцкая О.В. Миграционные процессы и интегральное развитие человека в свете дискурса институтов гражданского общества.

Проанализированы основные социально-экономические тенденции развития миграционных процессов, определено содержание основных официальных документов по вопросам явления миграции и мигрантов с точки зрения интегрального развития человека и экономики общности. Ключевые слова: миграция, мигрант, институт, развитие, официальный документ.

Kushniretska O.V. Migration Processes and Integral Human Development in Light of the Discourse of Civil Society Institutions.

The basic socio-economic trends in migration processes are outlined, the main content of official documents on the phenomenon of migration and migrants in terms of integral human development and economy of communion are determined.

Key words: migration, migrant, social institution, development, official document.